

מיוזגם של שני הפכים המתלכדים בתוך הדינאמיקה של הנסיון האנושי לישוב את התביעה לחירות עם האידיאל לשוויון וכד'.

תולדות הציונות

ההיסטוריה הציונית מציבה בפני כותביה אתגר קשה. לא ייפלא אפוא שרבים מאד מדברים עליה ומתווכחים עליה אבל מעטים מאד כותבים אותה. לפעמים יש פער גדול, אפילו עצום, בין העתון והדיון ההיסטוריוסופי והאידיאולוגי לבין הבסיס ההיסטורי של הדיון. אף-על-פי-כן ההיסטוריה של התנועה הציונית ותולדות "היישוב" (קביעת היחס בין שני אלה אינה רק ענין להכרעה אידיאית אלא גם קושי טכני אובייקטיבי גדול) מאפשרות כבר פרספקטיבה וריחוק המספיקים לתארן בראש-וראשונה כאירוע, כאפוס היסטורי, שאנשים הרבה מעורבים בו ושתכליתו ועיקרו המעשה, ולא כוועידה או כנסיה של חכמי-פילפול. האידיאולוגיה היא חלק מן ההיסטוריה ואינה עומדת מעליה כמין לוח-בקר-וכיוון המריץ את הבריות אנה ואנה.

ספרו החשוב של פרופ' לקויר מצטיין בכך שהוא בראש-וראשונה היסטוריה של המעשה הציוני, והוא מקצה פרק אחד מיוחד לדיון בשאלות-היסוד הציוניות—שנחוץ היה, כנראה, במהדורה האנגלית ואיני משוכנע בנחיצותו האוטונומית במהדורה העברית (העשויה במידת רישול וזילזול בקורא העברי שאינה הולמת הוצאה מכובדת כהוצאת שוקן). לקויר רואה בציונות תנועה המונית יהודית, שחתירתה לדומינאנטיות בעם היהודי היתה ממושכת ויגעה ואשר הוכתרה בהצלחה מדינית רק אחרי חיסולה של יהדות אירופה והקמת המדינה; תנועה המונית מאורגנת, השואפת למטרות פוליטיות וחברתיות קונקרטיות תוך שהיא מונעת על-ידי עיקרי-יסוד ואמונות משותפים ומפולגת לאסכולות, מפלגות וסייעות.

* זאב לקויר: תולדות הציונות; תרגום: חיים גליקשטיין; הוצ' שוקן, 1974; 448 עמ'.

שלמות ולאומים, כאילו היו יחידה אחת, מיקשה אחת, נראה לי אלמנט ספרותי מהמם בהשפעתו יותר מאשר אלמנט היסטוריוגרפי בעל תוקף וערך. אך מילון המונחים הפסיכואנליטיים של טלמון הוא קצר ביותר והוא כולל בעיקר את ה"טראומה" ואת ה"נוורוזה" ואת ה"אובססיה".

ענין אחר הוא הדרך בה הוא מתאר התהוותן של אידיאות, שהרי טלמון הוא במובהק ובמודע היסטוריון של אידיאות. בהקדמה הקצרה הוא כותב: "נטייתי האישית היא שגרמה, שאתן דעתי יותר על תבניות של מחשבה והתנהגות מאשר על תשתית המציאות החברתית-הכלכלית". משפט זה אינו צריך להטעות את הקורא; טלמון בקיא גם בתשתית החברתית-הכלכלית אלא שהוא מעבירה אל מאחרי-הקלעים כרקע המוצק ועם זאת הדינאמי—של הבימה ההיסטורית עליה מתחוללת הדראמה והטראגדיה האנושיות של החתירה לגאולה. אולם תולשתה של תפיסה זו בכך שהיא חסרה הסבר מספק לדרך בה האידיאות והרעיונות, המתפתחים בחבורות של אינטלקטואלים ואנשי-רוח יוצרים, עוברים אל ההמון הרחב ונשתלים בקרבו; מעבר האידיאות מהוגיי-הדעות הסוציאליסטיים אל המחנה הסוציאליסטי-הקומוניסטי מובהר היטב יותר מאשר תהליך המעבר של האידיאות מהוגיי-דעות בודד—כגון הרדר, למשל—אל התנועות הלאומיות שהעלו המלחמות הנפוליאוניות בעזר רב על פני-השטח.

ההיסטוריה האירופית—בצומת-דרכים זה של 1815—1848—נקלעת בין חלופות נוגדות שכל אחת מהן סתירה פנימית אימאננטית, קבוצה של אַנטינומיות. ההיסטוריה היא מאבק בין ניגודים השואפים לגאולה כאשר האופק המשיחי ההרמוניסטי מעלה בתוכם וריאציות, כפילויות וסתירות פנימיות כגון זו של הסתירה הרומנטית, שטלמון דן בה בפרק חלש וכללי מאד; סתירה בין ראציונליזם ואי-ראציונליזם, בין אסקיפיזם סגפני למעורבות פוליטית מיליטאנטית ומיסיונרית ועוד, או של הסתירה הדימוקרטית המעלה את "הדמוקרטיה הטוטאליטארית",

אפשר לערער, בלי ספק, על החלוקה לתקופות, על ההערכות של פרופ' לקויר, ובעיקר על הישענותו על מחקרים מסוימים, לא תמיד החדישים ביותר, על אימוץ דעה או עובדה בלי בדיקה מספקת (בדיקה שאולי אינה אפשרית בספר מעין זה). אולם הספר ממלא שתי דרישות עיקריות: א) מציג הוא, לראשונה, לפני הקורא היסטוריה תמציתית שלמה של תולדות התנועה הציונית; ב) לראשונה הרי לנו סיכום מוסמך של המחברים הרבים שנעשו בדור האחרון ושל חומר היסטורי עשיר המפוזר בספרים ובמאמרים שונים, שהגיעה העת לגבשו ולערכו בנוסחה אחת מסכמת. ככל היסטוריה מסכמת, אף זו אינה אלא הזמנה ואתגר למחקרים נוספים ולהיסטוריה מסכמת חדשה.

ב. פ.

התישבות הטמפלרים

עדת הטמפלרים מווירטמברג שבגרמניה הייתה הקבוצה הנוצרית היחידה שניסתה במחצית השנייה של המאה הקודמת להגר לארץ ישראל ולהתנחל בה מתוך שילוב של תחומי ייעוד דתיים—שאינו לממשה אלא בארץ הקודש—ומצוקה כלכלית. אין ספק שהדחף הדתי-המשיחי היה המכריע, והוא המיחד את עדת הטמפלרים מקבוצות הגירה אחרות, נוצריות ומוסלמיות. רק הם, להבדיל משאר קבוצות נוצריות זעירות, הצליחו אפוא להקים בארץ מפעל התישבותי מכוון ומושרש.

בקורות הארץ הטמפלרים הם אפיזודה חזרתית. גם בגרמניה היו קהילה קטנה המונה כמה אלפים, שלא היה בה משום עורף מסוים פיק לחייוקם המספרי של המתנחלים בפלשתינה. אפיזודה זו תחילתה ב־1868, כשעלתה

* אלכס כרמל: התישבות הגרמנים בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית (בעיתון יותיה המדיניות והבין-לאומיות); החברות המזרחית הישראלית, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1973; 242 עמ' (+ 32 עמ' תמונות).

מי שמבקש לקבוע עמדה ביחס להצלחות הציונות או לכשלונותיה צריך תחילה להגדיר את מהות הציונות, מקורותיה ויעדיה, ובענין זה, כידוע, הדעות חלוקות. הפרופ' לקויר אינו עוסק בתרגילים היסטוריוסופיים, ומכל-מקום הוא מבודד. מטרתו להציג את סיפור-המעשה. לאידיאולוגיה אין ערך כשל-עצמה, וצידקתה אינה ענין שהיסטוריונים צריכים לעמול ולפשפש בו. אידיאולוגיה חשובה להיסטוריה רק כאשר אנשים מאמינים בה ופועלים בהשראתה, וכאשר יש לה תוצאות של ממש. ההגדרה "ציונות", מלבד שאל האסוציאציות הערפיות שהיא מעוררת, דרך-כלל היא מכוונת ל"עיקרי-אמונה" ולא לתהליך היסטורי דראמטי. יוצא אפוא שההיסטוריה של התנועה הציונית—ובנפרד ממנה, ובמשולב עמה, תולדות "היישוב" העברי בארץ-ישראל ותולדות ארץ-ישראל במאת השנים האחרונות—לבשו, בתודעה ההיסטורית המקובלת ובהיסטוריוגרפיה הציונית, צביון של היסטוריה כנסייתית, היסטוריה של "בעיות-יסוד". אכן, יש פער עצום בין הדראמה והעלילה ההיסטורית, רצופת המאבקים, המתחים והנפתולים, לבין הדימוי המקובל והשדוף שלה. כבר נכתבו ב"היסטוריה הציונית" היסטוריות חלקיות של פרשה זו או אחרת שהצליחו לטאטא את השממון ההיסטוריוסופי הפכד שירד עליה. דוגמה טובה לכך, למשל, מחקרו של יגאל עילם על תולדות הגודים העבריים, פרשה נשכחת, סמלית, שולית במידה רבה אך אפיינית. לכתוב היסטוריה רהוטה ודראמטית של תולדות הציונות "כולן" זו משימה הדורשת כושר-עיקול גדול וכושר לסיפום פס-קני, שאינו נרתע מהערכה ושיפוט והכללה, ובצדס הריהי דורשת סגולות של תיאור פלאסטי, צירוף-תכונות נדיר המגיע לשיאו בהיסטוריוגרפיה הישראלית ביצירתו של פרופ' יהושע פראוור על תולדותיה של ממלכת-הצלבנים בארץ-ישראל. מול ההיסטוריוגרפיות המעטות של תולדות הציונות המצויות לנו (מיעוטן בעברית), ההיסטוריה של הציונות מאת לקויר היא תרומה היסטורית כמו גם הרומה תרבותית רבת-ערך.